

La memòria històrica: un miratge?

Emma Pons Valls

14.000 desapareguts de la Guerra Civil, enterrats encara sense identificar a Catalunya

El va veure per últim cop als 15 anys. Era l'estiu del 1936. Ell, amb 21 anys recent fets, marxava a fer el servei militar obligatori. Al cap de poques setmanes esclatava la Guerra Civil i abans que s'acabés, perdien el contacte. Fins als 88 anys no va saber-ne res més.

És la història de Carme Cardona i el seu germà Lluís, soldat republicà. La història de tantes famílies que van perdre els seus a la Guerra Civil. El 18 de juliol de 1936 va començar una tragèdia humana, social i política que va provocar 700.000 morts fins la tornada de la democràcia. La Transició, però, no va comportar una condemna explícita del franquisme. Fins el 2007 no es va crear la primera institució –a tot l'Estat espanyol- dedicada a la recuperació de la memòria històrica: el Memorial Democràtic, adscrit a la Generalitat de Catalunya. Però des de llavors han passat vuit anys i hi ha hagut un canvi de govern. Com ha evolucionat aquest organisme pioner, polèmic des del seu naixement? L'any que ve farà vuitanta anys de l'inici de la guerra: tants anys després, s'ha restaurat la dignitat dels vençuts?

“Se'n va fer difusió perquè a més coincidia amb el 70è aniversari de la Batalla de l'Ebre”, explica Jaume Puig, fill de Carme Cardona, sobre els orígens del Memorial Democràtic. Aquest organisme va permetre indirectament la localització del cos del seu oncle perquè, si bé la funció de cercar desapareguts mai li ha pertangut, en aquell moment de llançament es va coordinar amb la Direcció General de Memòria Democràtica –qui en té la competència- per arribar al màxim nombre de gent. Puig va enviar una sol·licitud amb les dades que tenia del seu tiet, i al cap d'un any se li va notificar que la defunció del familiar constava al registre civil del mateix poble natal. La seva mare, però, degut al silenci familiar imposat per la por i la repressió, mai n'havia sabut res. “El Memorial Democràtic va ser una gran tasca”, afirma Puig, ja que si bé no va ser a través d'aquest ens que va poder trobar el seu tiet, sí que va ser degut a la seva creació que la recuperació de la memòria històrica es va veure impulsada a Catalunya.

El Memorial Democràtic es va crear a partir d'una llei aprovada el 24 d'octubre del 2007 al Parlament. Es configurava com un organisme públic adscrit a la Generalitat de Catalunya que naixia per donar compliment a l'article 54 de l'Estatut. Aquest article sobre la memòria històrica estableix que la Generalitat ha de vetllar “pel coneixement i manteniment de la memòria històrica a Catalunya” mitjançant, entre altres, “el reconeixement de tots els

ciutadans que han patit persecució com a conseqüència de la defensa de la democràcia". Era una institució pionera a l'Estat, la qual va impulsar l'aleshores govern del tripartit (PSC, ERC i, en particular, ICV-EUiA). La votació al Parlament va comptar amb els vots a favor dels partits de govern, els vots en contra de PPC i Ciutadans i l'abstenció de CiU en la major part dels articles de la llei. Escassament tres anys més tard, però, CiU guanyava les eleccions i Artur Mas era nomenat president de la Generalitat. Amb el canvi de govern es van produir "canvis substancials" a la institució, segons explica un treballador, Gerard Corbella.

Un dels canvis més notables ha estat la reducció pressupostària: en cinc anys (2010-2015), el pressupost dedicat a aquest organisme públic ha minvat un 62%. Després d'un polèmic intent de situar-ne la nova seu al Castell de Montjuïc i de pràcticament quatre anys sense espai propi, l'ens es prepara per la inauguració de la seva seu definitiva al Raval. En aquest període, els treballadors han disminuït en un 40%. "Si bé és cert que s'ha retallat en tot, les retallades també corresponen a criteris polítics", afirma Jaume Bosch, diputat d'ICV al Parlament. Però pel director de l'organisme, Jordi Palou-Loverdos, el sol fet d'haver pogut mantenir viva la institució ja és un èxit. "Abans tot s'externalitzava i ara ho fem amb recursos propis". Palou-Loverdos remarca que el govern hagués pogut decidir tancar el Memorial, com unes altres 70 empreses públiques, però subratlla el fet que l'hagi mantingut. Bosch va veure'n el tancament a prop: el fet que CiU governés, entre el 2010 i el 2012, amb el suport parlamentari del PP –partidari del tancament de l'ens-, va fer que "pràcticament el deixés morir per inanició". Actualment, però, el diputat diu que "no sembla en perill de mort", tot i que s'hagi "pervertit una mica el sentit de la llei" que el va crear, per la rebaixa considerable de l'activitat prevista.

Per Marc Antoni Malagarriga "la feina principal, que és identificar les persones, no s'està fent". Ell és l'impulsor, juntament amb Roger Heredia, del Banc d'ADN que pretén reunir les mostres genètiques dels familiars que busquen desapareguts a la Guerra Civil. Malagarriga busca l'oncle i Heredia, el besavi. Es van conèixer en unes jornades organitzades pel mateix Memorial, i es van adonar "que no hi havia cap pla en el tema d'identificació de les persones". Amb el suport dels professionals del Laboratori de Genètica Forense i Medicina Legal de la UB van decidir tirar endavant una iniciativa clau per identificar els cossos quan s'exhumin les fosses comunes. "El Memorial hauria de servir, entre altres coses, per fer la feina que estem fent nosaltres", diu Malagarriga, però "ni tan sols s'han posat en contacte amb el Laboratori de Genètica Forense de la UB". Lamenta que mai s'hagi demostrat "empatia" des de la institució. Palou-Loverdos, però, tot i que remarca que el tema de fosses comunes no és competència del Memorial, no diu el mateix: "per suposat que hi tenim relació, i a més un dels impulsors forma part del Consell

de Participació”, un òrgan consultiu de l’ens. La realitat és que Heredia és membre d’aquest consell, però en representació de l’entitat “Lo Riu”, que no té cap vinculació amb el Banc d’ADN.

La recerca de persones desaparegudes està en pausa, o mai ha acabat d’arrencar. Actualment hi ha encara 14.000 persones desaparegudes a Catalunya, 4.600 de les quals han estat inscrites al cens de desapareguts. En el cas de Lluís Cardona va ser possible trobar el registre de la seva defunció, però per les persones que estan enterrades en les més de 360 fosses comunes repartides pel territori català l’exhumació pot ser l’única manera de localitzar-les. Malagarriga es mostra decebut amb el paper del Memorial: “és el braç executor de bona part de les polítiques de memòria del govern i l’exemplificació clara de la ‘indústria de la memòria’: debats i fòrums, però la feina principal no es fa”. Aquest és un concepte que Javier Cercas desenvolupa en el seu llibre *L’impostor* i que critica el “tractament edulcorat” que té la memòria històrica a Espanya i a Catalunya.

El rumb d’aquesta institució s’ha vist afectat pel “lligam excessiu” que ha tingut amb la qüestió política, explica Corbella. Ell és el responsable –i actualment únic treballador- del Banc Audiovisual de Testimonis que forma part de l’ens. En subratlla el poc enfocament científic i la manca de professionalitat: “pel fet que a CiU mai li han interessat les polítiques públiques de memòria, avui la institució no sap cap on va”. El projecte del Banc Audiovisual va començar el 2008 i va créixer molt durant els dos anys posteriors –fins el punt que el 86% de les entrevistes que alberga són fetes llavors. Corbella explica que des del 2011 ja no hi ha cap projecte de recerca en marxa; abans se’n duïen a terme uns 40 anuals, subvencionats per la Direcció General de Memòria. Palou-Loverdos insisteix en què el que ha baixat no és l’activitat del Banc, sinó les subvencions provinents de la Generalitat: “l’activitat continua igual amb els recursos que tenim”. Però el responsable del Banc sosté que les entrevistes actuals tan sols són “puntuals, per cobrir l’expedient”. En els moments en què la Generalitat impulsava econòmicament la institució, el mateix Memorial va fer una convocatòria externa per encarregar un projecte de recerca. CERCA va ser el grup escollit, i un dels seus membres, Roser Grau, explica com la radical disminució del pressupost ha estat “l’evidència” de la manca d’interès en continuar ampliant el fons. Corbella considera que “l’impuls que havia fet el tripartit en polítiques públiques de memòria ha quedat anorreat”, i Grau ho corrobora: “l’interès per les polítiques de memòria va canviar molt d’un govern a l’altre”.

L’any que ve farà vuitanta anys de l’inici de la guerra més cruenta de la història contemporània espanyola. Tant temps després, però, encara no s’ha condemnat aquell cop d’Estat que va derrocar el règim democràtic legítim. El fet que encara hi hagi 14.000

desapareguts a Catalunya, enterrats en fosses comunes, n'és un exemple. L'única institució estatal dedicada a la recuperació de la memòria històrica ha viscut una davallada pressupostària que pràcticament l'ha asfixiat. Per Corbella, la manca de recerca converteix el Memorial en "una institució morta, amb projectes al congelador". Bosch considera que l'article 54 de l'Estatut "en la pràctica" no es compleix. Les iniciatives d'identificació de persones provenen de particulars. "Hi ha una manca claríssima de voluntat política", conclou Malagarriga. I mentrestant, persones com Carme Cardona continuen buscant respostes.

[text complementari]

La tragèdia de tantes famílies

Lluís Cardona Verdalet va néixer a Massanes (La Selva), el 4 de juny de 1915. Segon fill d'una família humil dedicada a la pagesia, va acabar sent l'únic noi, amb quatre germanes. Era l'hereu, el fill esperat d'una família que ho va bolcar tot en ell amb l'esperança que fos el puntal per recuperar el patrimoni familiar, perdut pels avis. Cursada una educació bàsica, va començar a treballar de pagès i fent feines al bosc. S'hi dedicava amb tenacitat i motivació, per ajudar la família i també per estalviar i poder-se casar amb la seva xicoteta. Just començada la vintena, però, va haver de marxar per complir el servei militar, i a principis d'estiu del 1936 s'acomiadava de la família. Setmanes més tard va esclatar la Guerra Civil i Cardona va ser enviat al front d'Aragó. Dos anys més tard el van destinar a la batalla de l'Ebre. Pocs dies després del seu inici el van ferir i va ser traslladat a l'Hospital de Vallfogona de Riucorb. La família en va rebre notícies, i el seu pare i la germana gran, Maria, el van poder visitar, a finals d'agost. Estava greument ferit i "totalment embenat", deia la seva germana Carme, segons li havien explicat. Dies més tard, Cardona moria a la l'Hospital de Sang del Molí d'en Rovira, a Vilafranca del Penedès, on se suposa que va ser traslladat posteriorment a la visita dels familiars. Aquest jove, defensor anònim de la República com tants d'altres, va ser enterrat a la fossa comuna del cementiri de Vilafranca del Penedès. Fins el 1941, el seu pare no va rebre'n la notícia de la defunció, i llavors ho va inscriure al registre civil de Massanes. La por i l'amenaça constant d'un gendre falangista, alcalde del poble, el van fer mantenir el silenci. La seva germana Carme no va saber-ne res fins l'any 2009.